

**ПОРТРЕТНА ХАРАКТЕРИСТИКА У ПЕРЕКЛАДІ  
(НА ОСНОВІ ПОВІСТІ Т. ШЕВЧЕНКА «ХУДОЖНИК» ТА ЇЇ  
АНГЛОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ А. БІЛЕНКА, ДЖОНА ВІРА І П. СЕЛВЕРА)**

**Н.В. Крупей,**

*Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів*

*Стаття присвячена дослідженню способів відтворення портретної характеристики у перекладі. В роботі визначається роль портретної характеристики в повісті Т. Шевченка «Художник», аналізуються стилістичні та мовні особливості повісті у перекладознавчому аспекті, засоби вербалізації портрета Художника в англomовних перекладах твору, що їх здійснили А. Біленко, Джон Вір і П. Селвер.*

**Ключові слова:** *портрет, портретна характеристика, вербалізація, переклад, стилістичні й мовні засоби.*

У творчій спадщині Т. Шевченка поряд з поезією та драмою ми також зустрічаємо чудові зразки прози – щоденник автора й повісті російською мовою.

Чимало вчених присвятили свої праці аналізу повістей Т. Шевченка. Серед них Т.К. Черторизька, Є. С. Магура, Н.Є. Крутікова, Н. Р. Демчук, П.А. Петрова та інші. Проте, за винятком праць Р.П. Зорівчак, англomовні переклади цих творів не стали об'єктом широкого дослідження.

**Мета статті** – проаналізувати засоби вербалізації портрета Художника в англomовних перекладах однойменної повісті Т. Шевченка, що їх здійснили А. Біленко, Джон Вір і П. Селвер та дійти висновків, наскільки перекладачам вдалося відтворити її стилістичні та мовні особливості.

Як зазначає І. Дзюба, повість «Художник» – це художній твір автобіографічного характеру, цінний тим, що показує нам молодого Шевченка зрілими очима Шевченка пізнішої пори [1, с.465]. Цікавою особливістю Шевченкового «Художника», на думку Н. Демчук, є мистецтво портретної характеристики. Маючи на меті зобразити людину як особистість у всій її складності та суперечливості і водночас внутрішній гармонії та рівновазі, письменник використовує різноманітні портретні описи [2, с.9]. Портрет Художника, головного героя однойменної повісті Т. Шевченка, дуже складний та динамічний. Як слушно стверджує І. Дзюба, образ героя набуває загалом позабіографічної узагальненості й символізує трагедію художника з кріпаків, інтелігента-ідеаліста в глухій до його поривань атмосфері кріпосницького суспільства [1, с.466].

Т. Шевченко, як істинний художник слова, майстерно володів усім багатством російської мови, тому лексика Шевченкового «Художника» вражає читачів своєю експресивністю й різноманітністю мовних і стилістичних засобів. Попри це, у змалюванні портрета головного героя повісті прослідковуються чіткість і точність. Як художник кладе мазки на картину, так і Т. Шевченко чітко добирає слова для зображення портрета свого героя.

Перший словесний портрет Художника з'являється під час зустрічі оповідача (І. Сошенка) із підлітком-кріпаком (Т. Шевченком), що виявив неабиякий хист до малярства.

**Т. Шевченко:**

*Приближаясь к тому месту, где большую аллею пересекает поперечная аллея и где в кругу богинь и богов Сатурн пожирает свое дитя, я чуть было не наткнулся на живого человека в тиковом грязном халате, сидящего на ведре, как раз против Сатурна [3, т. 4, с.118].*

На фоні помпезних статуй олімпійських богів різким контрастом виглядає постать бідного кріпака, образ якого автор вдало створює за допомогою прикметників *тиковий, грязный* та іменників *халат і ведро*.

**А. Біленко:**

*Approaching the point where the large alley is crossed by a transversal alley and where, in the surroundings of the gods and goddesses, I almost bumped into a living man in a dirty smock frock of ticking who sat on a pail just opposite Saturn* [4, p.29].

**Джон Вір:**

*Nearing the place where the main alley is crossed by a smaller one, and where Saturn, surrounded by gods and goddesses, is depicted devouring his child, I almost stumbled over a living person in a soiled smock of ticking who was sitting on a bucket directly opposite Saturn* [5, p.289].

**П. Селвер:**

*As I approached the point where the main avenue and a side path intersect, and where, amid the gods and goddesses, Saturn is devouring his child, I all but stumbled over someone in a grimy overall who was sitting on a pail face to face with Saturn* [6, p.4].

А. Біленко відтворює семантику прикметників *тиковий, грязный* та іменників *халат і ведро* за допомогою лексичних відповідників *dirty, of ticking, smock frock* та *pail*, а Джон Вір вживає лексичні відповідники *soiled, of ticking, smock* та *bucket*. Таким чином, обидва перекладачі вдало відтворюють образ, змальований автором. П. Селвер перекладає прикметники *грязный* та іменники *халат і ведро* лексичними відповідниками *grimy, overall* та *pail*, проте опускає лексему *тиковий*.

Ще більшим контрастом до класичних облич богів-олімпійців стали для автора неправильні, але водночас привабливі риси обличчя Художника:

**Т. Шевченко:**

*Долго я держал рисунок в руках и любовался запачканным лицом автора. В неправильном и худощавом лице его было что-то привлекательное, особенно в глазах, умных и кротких, как у девочки* [3, т. 4, с.119].

Т. Шевченко розкриває багатий внутрішній світ кріпака, який криється за його бідною, на перший погляд, зовнішністю. Віконцем душі художника стають очі, які випромінюють водночас і розум і покірність.

**А. Біленко:**

*I held the drawing for a long time and admired the soiled face of the artist. There was something attractive in the irregular features of his lean face, especially in his eyes, as clever and humble as a girl's* [4, p.30].

А. Біленко вдало перекладає дієслово *любоваться*, словосполучення *запачканное лицо* та *неправильное и худощавое лицо* лексичними відповідниками *to admire, soiled face* й *irregular features of his lean face*, а порівняння *в глазах, умных и кротких, как у девочки* – відповідним порівнянням *eyes, as clever and humble as a girl's*.

**Джон Вір:**

*I held the drawing in my hands for a long time and feasted my eyes on the smudged face of the author. There was something attractive in this thin, irregular features, especially in his eyes, which were intelligent and meek as a girl's* [5, p.289].

Джон Вір перекладає дієслово *любоваться* фразеологізмом *to feast one's eyes on smth.*, словосполучення *запачканное лицо* й *неправильное и худощавое лицо* за допомогою лексичних відповідників *smudged face* та *thin, irregular features*, а порівняння *в глазах, умных и кротких, как у девочки* порівнянням *in his eyes, which were intelligent and meek as a girl's*.

**П. Селвер:**

*I held the sketch for some time in my hand as I took stock of the artist's face which, though grimy, was much to my liking. It was gaunt, with irregular features, but there was something very attractive about it just the same. In particular, the eyes displayed intelligence, as well as gentleness, like those of a girl* [6, p.5].

П. Селвер відтворює семантику дієслова *любоваться* фразеологізмом *to take stock of*, що означає «с інтересом приглядываться к кому-л.» [7, т. 2, с.878], а отже є не зовсім точним перекладом дієслова оригіналу. Для того, щоб повніше передати конотації лексеми *любоваться*, П. Селвер додає висловлювання *much to my liking*. Проте, у результаті цього переклад стає лексично переобтяженим.

П. Селвер змінює структуру словосполучення *запачканное лицо* та відтворює його іменником з прикметником *grimy face*. Словосполучення *неправильное и художавое лицо* перекладено реченням *It was gaunt, with irregular features*, що, на нашу думку, є також не зовсім точним відтворенням, оскільки лексема *gaunt* означає “*abnormally lean, haggard, as from hunger, ill-health or suffering*” [8, vol. 1, p.356], [9, vol. 1, p.836], тоді коли лексема *худощавый* має значення «несколько худой, сухощавый» [10, т. 17, с.522]. Можливо, у перекладі варто було б використати лексичні відповідники *lean* або *thin*. Порівняння *в глазах, умных и кротких, как у девочки* П. Селвер відтворює порівнянням *the eyes displayed intelligence, as well as gentleness, like those of a girl*, яке вдало передає значення оригіналу, проте, є дещо багатослівним.

У наступному уривку Т. Шевченко змальовує риси характеру свого героя за допомогою фразеологізмів та порівнянь.

#### **Т. Шевченко:**

*Увидя меня, он бросил рисовать и покраснел до ушей, как ребенок, пойманный за кражею варенья. ... Я рассмеялся, а он покраснел, как рак, и стоял молча, потупя голову* [3, т. 4, с.120].

В англійській мові фразеологізм *покраснеть до ушей* має частковий відповідник *to blush to the roots of one's hair* [7, т. 2, с.772]. Лексема *варенье* у порівнянні *как ребенок, пойманный за кражею варенья* та й загалом у російській мові має значення солодошів, ласощів [10, т. 2, с.55], [11, т. 1, с.165]. Фразеологізм *покраснеть, как рак* має в англійській мові повний відповідник *to turn red as a lobster* [7, т. 2, с.748].

#### **А. Біленко:**

*On seeing me, he stopped drawing, and flushed to the roots of his hair, like a child that had been caught red-handed in the act of stealing jam. ... I broke into laughter, a flood of carmine spilled across his face, as he stood there with hanging head* [4, 33–34].

А. Біленко відтворює семантику фразеологізму *покраснеть до ушей* частковим відповідником *to flush to the roots of one's hair*. При відтворенні порівняння перекладач поєднує фразеологізми *to catch somebody in the act of doing something* та *to catch somebody red-handed* [7, т. 1, с.152], очевидно для того, щоб підсилити його експресивність. А. Біленко вирішує зберегти лексему *варенья*, відтворивши її відповідником *jam*. Попри існування фіксованого фразеологізму *to turn red as a lobster*, перекладач відтворює семантику фразеологізму *покраснеть до ушей* за допомогою дескриптивного виразу *a flood of carmine spilled across his face*.

#### **Джон Вір:**

*Seeing me, he stopped drawing and blushed to the ears, like a child caught stealing cookies. ... I laughed and he turned red as a lobster and stood silent with his head bowed* [5, p.290–291].

Обминувши фіксований фразеологізм *to blush to the roots of one's hair*, Джон Вір відтворює семантику фразеологізму *покраснел до ушей* методом калькування – *to blush to the ears*. При перекладі порівняння *как ребенок, пойманный за кражею варенья*, Джон Вір відтворює лексему *варенье* лексемою *cookies* з дещо іншою образністю. Проте, конотації у перекладі збережені. Другий фразеологізм *покраснеть, как рак* Джон Вір перекладає за допомогою повного відповідника *to turn red as a lobster*.

#### **П. Селвер:**

*On seeing me, he stopped drawing and coloured up like a child who has been caught stealing jam. ... I burst out laughing, and he remained silent, again colouring up and standing before me with bowed head* [6, p.7].

Обидва фразеологізми П. Селвер перекладає фразовим дієсловом *to colour up*, яке не зовсім точно передає значення оригіналу. При перекладі порівняння П. Селвер зберігає лексему *варенье*, відтворивши її відповідником *jam*.

З того часу, як головного героя повісті звільняють з кріпачтва, життя його змінюється. Також зазнає змін і його внутрішній світ: зникає колишня безпосередність та сором'язливість, художник стає зрілішим, впевненішим у собі. Проте він завжди пам'ятає про своє минуле.

**Т. Шевченко:**

*Я был в это время настоящим ребенком. Меня больше всего занимал тогда мой новый непромокаемый плащ. ... Глядя на полы своего блестящего плаща, я думал: – Давно ли я в затрапезном, запачканном халате не смел и помышлять о подобном блестящем наряде... [3, т. 4, с.168].*

У цитованому уривку Т. Шевченко порівнює минуле художника із його теперішнім. Для цього автор використовує повтор лексеми *плащ* у поєднанні з прикметниками *новый, непромокаемый, блестящий*, а також іменники з прикметниками *блестящий наряд* та *затрапезный, запачканный халат*.

**А. Біленко:**

*I behaved like a real child at that time. What occupied me most was my new water-proof raincoat. ... Looking at the skirts of my glittering raincoat, I was thinking: only a short time ago, wearing a shabby, soiled smock frock as I did then, I dared not even dream of such glittering garb [4, p.275].*

А. Біленко вдало відтворює словосполучення *новый непромокаемый плащ, блестящий плащ* та *блестящий наряд* лексичними відповідниками *new water-proof raincoat, glittering raincoat* й *glittering garb*. Словосполучення *затрапезный, запачканный халат* А. Біленко перекладає висловом *a shabby, soiled smock frock*, де лексема *shabby* означає “*in bad condition, much worn, dingy and faded*” [8, vol. 2, p.279], [9, vol. 2, p.1959]. Проте, прикметник *затрапезный*, окрім значення *будничный, ненарядный* [10, т. 4, с.1006], згідно зі Словником мови російських творів Шевченка, набуває в ідіолекті письменника ще й іншого значення – «*сшитый из дешевой, грубой ткани, вышедшей из употребления*» [12, т. 1, с.376], яке не відтворене у перекладі.

**Джон Вір:**

*At that moment I was just a child. I was preoccupied most with my new raincoat. ... Looking at the skirts of my shiny raincoat, I recalled how not long ago, in a shabby, soiled smock, I didn't even dare to dream of such brilliant attire... [5, p.354–355].*

Джон Вір перекладає словосполучення *новый непромокаемый плащ, блестящий плащ* і *блестящий наряд* відповідниками *new raincoat, shiny raincoat* та *brilliant attire*. Зокрема, перекладач вдало вживає лексему *attire*, що звучить доволі поетично. Як і А. Біленко, Джон Вір відтворює семантику прикметників *затрапезный* і *запачканный* лексемами *shabby* і *soiled*, перша з яких не зовсім точно передає значення оригіналу.

**П. Селвер:**

*Well, then, at this particular moment I was an absolute child. What impressed me more than anything else was my new waterproof. When I looked at the cut of my spick-and-span raincoat, I could not help reflecting: is it really so very long ago that I, in a threadbare, grimy overall, would never have dared to dream of such a superb garment... [6, p.121].*

П. Селвер відтворює словосполучення *новый непромокаемый плащ* і *блестящий наряд* лексичними відповідниками *new waterproof* та *a superb garment*. У словосполученні *затрапезный, запачканный халат* прикметник *запачканный* та іменник *халат* відтворено відповідниками *grimy overall*, проте, як і в двох інших перекладах, лексема *threadbare* не передає другого значення прикметника *затрапезный*. Обминувши існуючі варіанти перекладу *glossy, shiny* та *glittering*, П. Селвер відтворює означення *блестящий* лексемою *spick-and-span*, що є не зовсім

точним перекладом, оскільки вона означає “*particularly neat, trim, or smart*” [9, т. 2, с.2074].

Наприкінці повісті на долю художника випадають непередбачувані труднощі. На жаль, головний герой невзможі встояти у змаганні з ними. Він занепадає духом і врешті губить свою кар’єру, а потім і своє життя.

**Т. Шевченко:**

*Он вместе с женою и мамашею, как он ее величает, начал тянуть проволоку, т. е. принялся за сивуху. ... Потом принялся раскрашивать литографии для магазинов, а теперь не знаю, что он делает* [3, т. 4, с.199].

У наведеному уривку Т. Шевченко вдало відтворює занепад головного героя повісті за допомогою фразеологізмів *тянуть проволоку* та *принялся за сивуху*.

**А. Біленко:**

*In league with his wife and mummy, as he calls her, he began crooking the elbow, that is drinking.... Then he took to colouring lithographs for stores, and now I don't know what he is doing* [4, p.371].

А. Біленко відтворює перший фразеологізм частковим відповідником *to crook the elbow*, проте другий фразеологізм перекладає стилістично нейтральною лексемою *drinking*, яка применшує експресивність виразу *принялся за сивуху*.

**Джон Вір:**

*Together with his wife and mamma, as he now calls her, he has begun to lush, i.e., he has taken to drink. ... then he took to colouring lithographs for shops, and now I don't know what he is doing* [5, p.394–395].

Джон Вір відтворює семантику першого фразеологізму лексемою *to lush*, що належить до розмовного стилю, а тому доволі добре передає значення фразеологізму оригіналу. Проте, у даному випадку, у перекладі можливо варто було б також вжити фразеологізм, аби повніше передати це значення. Другий фразеологізм Джон Вір перекладає стилістично нейтральним висловом *to take to drink*, таким чином, переклад частково втрачає свою експресивність.

**П. Селвер:**

*He together with his wife and mama, as he calls her, has begun to lift his elbow, in other words, he has taken to tipping. ... Then he started to colour lithographs for sale in shops, but what he is doing now I don't know* [6, p.193].

П. Селвер відтворює вираз *тянуть проволоку* частковим відповідником *to lift one's elbow*, а фразеологізм *принялся за сивуху* перекладає висловом *to take to tipping*, що також досить точно відтворює значення виразу оригіналу.

Портрет Художника в однойменній повісті Т. Шевченка вербалізований такими стилістичними засобами, як порівняння і синтаксичний повтор, а також численними мовними особливостями: прикметниками, що виступають у ролі означень, у поєднанні з іменниками, а також фразеологізмами. Загалом, перекладачі відтворили стилістичні й мовні особливості вербалізації портрета Художника за допомогою відповідників, калькування, заміни нейтральними лексемами й дескриптивного перекладу. У цілому, порівняння, синтаксичні повтори й прикметники в ролі означень у поєднанні з іменниками відтворено методом лексичних відповідників зі збереженням їх денотативних і конотативних значень. Проте, в деяких випадках семантику прикметників відтворено не зовсім точно, що призвело до зменшення експресивності перекладу. Семантику фразеологізмів (денотативну та конотативну) перекладачі відтворили повними і частковими відповідниками, а також за допомогою дескриптивного перекладу, калькування і заміни нейтральними лексемами, що до певної міри применшило експресивність перекладу.

Попри об’єктивні й суб’єктивні втрати у перекладі, А. Біленкові, Джону Віру і П. Селверу вдалося передати індивідуальний стиль автора і майстерно показати англомовному читачеві стилістичні й мовні особливості вербалізації портрета Художника.

**ПОРТРЕТНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА В ПЕРЕВОДЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПОВЕСТИ  
«ХУДОЖНИК» Т. ШЕВЧЕНКО И ЕЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ПЕРЕВОДОВ А. БЕЛЕНКО,  
ДЖОНА ВИРА И П. СЕЛВЕРА)**

**Н. В. Крупей**

*Статья посвящена исследованию способов воссоздания портретной характеристики в переводе. В работе определяется роль портретной характеристики в повести Т. Шевченко «Художник», анализируются стилистические и языковые особенности повести с точки зрения переводоведения, способы вербализации портрета Художника в англоязычных переводах повести, выполненных А. Беленко, Джоном Виром и П. Селвером.*

**Ключевые слова:** портрет, портретная характеристика, вербализация, перевод, стилистические и языковые средства.

**PORTRAIT DESCRIPTION IN TRANSLATION (BASED ON T. SHEVCHENKO'S STORY  
"THE ARTIST" AND ITS ENGLISH TRANSLATIONS BY  
A. BILENKO, JOHN WEIR AND P. SELVER)**

**N.V. Krupci**

*The article focuses on the analysis of reproduction of the portrait description in translation. In the research the general characteristics of T. Shevchenko's story "The Artist" is provided, the notion of portrait description is introduced as well as the stylistic and linguistic peculiarities of the story from the perspective of translation studies are under analysis. The article considers the ways of verbalization of the Artist's portrait in the English translation of the story done by A. Bilenko, John Weir and P. Selver.*

**Key words:** portrait, portrait description, verbalization, translation, stylistic and language means.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Дзюба І.М. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І.М. Дзюба. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 720с.
2. Демчук Н. Р. Художній світ прози Т. Шевченка (проблема психологічного аналізу): дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01: захищена 17.03.99 / Демчук Наталія Романівна. – Львів, 1999. – 19 с.
3. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: в 10 т. Т. 4. Повісті 1855–1858 / Т. Г. Шевченко. – К.: АН УРСР, 1951.
4. Shevchenko T. The Artist: A Story by Taras Shevchenko. Illustrations, Documents / T. Shevchenko; transl. by A. Bilenko. – Kyiv: Mystetstvo, 1989. – 383 p.
5. Shevchenko T. Selected Works: Poetry and Prose / T. Shevchenko; transl. by John Weir. – Moscow : Progress Publishers, 1979. – 533 p.
6. Shevchenko T. The Artist / T. Shevchenko; transl. by P. Selver. – 199с.
7. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь: в 2-х т. / А.В. Кунин. – М.: Сов. энциклопедия, 1967. – 2 т.
8. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English: in 2 vol. / A.S. Hornby. – М.: Русский язык, 1982. – 2 vol.
9. The Shorter Oxford English Dictionary on historical principles: in 2 vol. / ed. by C. T. Onions, 3-rd ed. – Oxford: Clarendon press, 1975. – 2 vol.
10. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. – М.; Л.: АН СССР, 1950. – 17 т.
11. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х т. / В. Даль. – М.: Русский язык, 1981–1982. – 4 т.
12. Словарь языка русских произведений Шевченко: в 2 т. / ред. И.К. Белодед [и др.]. – К.: Наукова думка, 1985. – 2 т.

*Надійшла до редакції 8 листопада 2010 р.*